

Een beladen onderwerp bespreekbaar maken

Handboek met methodieken voor preventie en opvang bij huiselijk geweld

Tinus Heijmans

Huiselijk geweld omvat meer dan fysieke mishandeling van vrouwen door hun mannelijke partner. Dat is de vorm waarvan tot enkele jaren geleden vooral medewerkers van Blijf-van-mijn-lijfhuizen wisten hoe ernstig ze was en hoe vaak ze voorkwam. Het zijn ook nu nog de gevallen die gemakkelijk de krant halen, zeker wanneer er een 'bekende Nederlander' bij betrokken is. In het Nederlandse overheidsbeleid kent huiselijk geweld sinds enkele jaren een heel brede definitie: 'Huiselijk geweld kan bestaan uit fysiek geweld, seksueel geweld en psychisch geweld zoals bedreiging en belaging. Het kan de vorm aannemen van partnergeweld, kindermishandeling en geweld tegen ouderen. Plegers kunnen familieleden zijn – (groot)ouders, kinderen, ooms en tantes – of directe naasten zoals huisvrienden en (ex-)partners. Slachtoffers kunnen mannen en vrouwen, jongens en meisjes zijn.' (Website ministerie van Justitie). Ook specifieke, cultuurgebonden vormen als uithuwelijking, meisjesbesnijdenis en geweld dat gerelateerd is aan familie-eer vallen onder de definitie die de overheid hanteert.

Half november 2004 bracht de politie schokkende cijfers uit een landelijk onderzoek naar buiten: jaarlijks vindt er een half miljoen gevallen van huiselijk geweld plaats. Dit aantal is gebaseerd op een landelijke registratie in de periode van mei tot augustus 2004. Het grootste deel (bijna 80 procent) van het huiselijk geweld is gericht tegen de partner of ex-partner, in 9 procent van de gevallen zijn kinderen het slachtoffer. Bij gemiddeld 82 procent van de incidenten is het slachtoffer vrouw. In het politieonderzoek is niet ingegaan op de verschillen tussen huiselijk geweld bij autochtonen en bij allochtonen en evenmin op het voorkomen ervan bij asielzoekers en vluchtelingen. De verschillende vormen van huiselijk geweld krijgen steeds meer aandacht. Radio en televisie besteden in november een hele week aandacht aan kindermishandeling, meisjesbesnijdenis staat weer in het middelpunt van de belangstelling en de Federatie voor vrouwenopvang haalde de media met een brandbrief waarin aandacht werd gevraagd voor de situatie van vrouwen die bedreigd worden door eerwraak. Het blijft gelukkig niet bij publiciteit alleen, ook in het landelijke en gemeentelijke overheidsbeleid en in de uitvoeringstaken van justitie en politie is te zien dat de ernst van dit geweld onderkend wordt. Zo kunnen politie en openbaar ministerie ook zonder aangifte van het slachtoffer ingrijpen en zijn er voorstellen ingediend waardoor mannen die mishandelen gedwongen kunnen worden om het huis te verlaten. Op lokaal en regionaal niveau komt samenwerking tot stand tussen politie, maatschappelijk werk, vrouwenopvang en geestelijke gezondheidszorg. Soms wordt daarbij het bereiken van allochtone vrouwen nadrukkelijk als doel gesteld, in andere situaties is dat nog niet het geval.

Transact, NIGZ en Forum presenteerden eind 2004 Mozaïek, een

vijfdelig handboek over huiselijk en seksueel geweld met methodieken op het gebied van voorlichting, steungroepen, weerbaarheid en eerste opvang. De methodieken zijn gericht op de preventie en opvang van allochtone vrouwen die het slachtoffer zijn geworden van huiselijk en seksueel geweld. Ze zijn niet specifiek ontwikkeld voor vrouwelijke asielzoekers en vluchtelingen, maar zijn zeker ook toe te passen in het werk met mensen uit deze groep, ook al verschillen de achtergronden en de actuele situatie vaak van die van 'gewone' allochtonen. Aanpassingen zullen vooral te maken hebben met het omgaan met onzekerheid over de toekomst, de combinatie van actuele geweldsproblematiek en eerdere trauma's, en veranderingen in sociaal-economische status. In een onderzoek naar de beleving van onveiligheid en bescherming in de centrale opvang (Kramer & Cense, 'Overleven op de m2', Pharos 2004) komt naar voren dat veel vrouwen die in asielzoekerscentra wonen zich onveilig voelen, maar ook dat er grote verschillen zijn tussen vrouwen uit verschillende culturen. Sommigen trekken zich terug in een isolement, anderen organiseren juist hun eigen bescherming. De auteurs van het handboek pleiten ervoor om activiteiten die gericht zijn op preventie en op opvang vooral niet los in de lucht te laten hangen, maar plaats te laten vinden in een kader van (gemeentelijk) beleid en samenwerking. Ze hanteren vijf kwaliteitscriteria waaraan preventie en opvang moeten voldoen: deskundigheid rond seksueel en huiselijk geweld, seksspecifiek werken, intercultureel werken, systeemgericht werken, en flexibel en outreachend werken.

Seksueel en huiselijk geweld zijn beladen onderwerpen om over te praten. Ze raken immers aan gevoelens en taboes, aan opvattingen over mannen- en vrouwenrollen, aan seksualiteit, relaties, trots, fatsoen en eer. 'Om seksueel geweld en vrouwenmishandeling bespreekbaar te maken,' stelt Marianne Cense in het voorwoord van het handboek, 'is het belangrijk dat mensen zich gehoord en gerespecteerd voelen. Dit vraagt inzicht in cultuurgebonden gevoeligheden, maar vooral ook een respectvolle, interculturele beroepshouding. Een voorlichter of hulpverlener moet de taal en toon vinden om de ander te bereiken. En vervolgens weten hoe zij of hij verder moet gaan.' Het handboek geeft de methodieken om dit te kunnen doen. In het artikel hierna laat Ans Poen zien hoe zij het onderwerp 'huiselijk geweld' een plaats geeft in haar hulpverleningspraktijk bij De Vonk in Amsterdam.

Vrede in huis, vrede in de wereld

Impressies uit de hulpverlening over huiselijk geweld

Ans Poen

Veel hulpverleners hebben hun aarzelingen om het onderwerp huiselijk geweld aan de orde te stellen. Niet in alle intake-formats staat het kopje 'huiselijk geweld' vermeld en er wordt vaak niet voldoende naar gevraagd bij de opnamegesprekken. Dat is jammer gezien de mogelijkheden die er zijn om het geweld te stoppen. Soms zijn ze verrassend eenvoudig.

Hoe eenvoudig de mogelijkheden kunnen zijn, blijkt bij een cliënt die verbaasd reageerde toen hem verteld werd dat het in Nederland verboden is om vrouw en kinderen te slaan. Uit eerbied of uit angst voor de wet stopte het geweld meteen. Het behandelen van de achterliggende problematiek nam heel wat meer tijd in beslag. Door prioriteit te geven aan het stoppen van het geweld laat je zien dat je het serieus neemt. Sommige factoren die van belang zijn bij het onderzoek van het probleem, gelden specifiek voor getraumatiseerde vluchtelingen: maatschappelijke omstandigheden, culturele achtergrond, traumatisering en complexiteit van de problematiek. Voor een deel houden deze verband met hun juridische positie en voor een deel met de gevolgen van georganiseerd geweld.

Ik betrap me erop dat ik mijn cliënte, die zich aan het geweld van haar partner heeft onttrokken, niet vraag (terwijl ik het wel vermoed) of zij zich moet prostitueren om haar kinderen te eten te geven. Ik heb geen alternatief voor haar, zij is uitgeprocedeerd en heeft nergens recht op. Zij vertelt het ook niet. Wij zouden ons allebei schamen.

In zo'n situatie is het erg belangrijk om met de vrouw in gesprek te blijven. Daardoor is het mogelijk om haar op het moment dat er wel iets gedaan kan worden, van advies te dienen.

De aanspraak op collectieve voorzieningen is verbonden aan het verblijfsrecht van mensen. Bij huiselijk geweld is er een praktisch probleem als het gaat om asielzoekers en illegaal in Nederland verblijvende mensen die weg zouden moeten uit de bedreigende situatie. De mogelijkheden voor opvang zijn minimaal, terwijl de actuele stress vaak erg hoog is. Praktische belemmeringen kunnen echter ook de communicatie gaan beperken zoals in het bovengenoemde voorbeeld. Het is in het algemeen van belang de actieradius van het slachtoffer van huiselijk geweld te verbreden. De vernauwde gedachtegang van het slachtoffer wordt vaak al verbreed door er in een gesprek aandacht aan te schenken. Een volgende stap kan zijn om de zaak in te brengen in het team van de hulpverlener en het netwerk van de cliënte te verbreden met persoonlijke of professionele contacten. Het gevaar bespreken en alternatieven onderzoeken zijn allemaal stappen in een proces die kunnen leiden tot verandering. De verantwoordelijkheid hiervoor ligt nooit alleen bij de hulpverlening, maar deze kan wel de kansen benutten om het onderwerp te bespreken en andere instellingen betrekken bij deze individuele problemen – die nu gelukkig ook als een politiek/maatschappelijk probleem erkend worden. De vrouw uit het voorbeeld heeft korte tijd in zeer benarde omstandigheden moeten leven. Het was voor de hulpverlener moeilijk de omstandigheden van de vrouw te verdragen zonder iets te kunnen doen.

Rol van de familie

Als je geslagen wordt, dan doe jij het fout, dan ben je geen goede vrouw. Bovendien, je moet het maar verdragen, zo is het leven van een vrouw nu eenmaal, zoals God het wil.

Dit vertelde een cliënte die letterlijk gek werd, nadat ze jarenlang geestelijk, lichamelijk en seksueel gemarteld was (in Nederland) door haar echtgenoot en zijn vrienden. In deze casus speelden waarden over mannelijkheid, vrouwelijkheid, huwelijk en clanloyaliteit een rol. Het feitelijke geweld stopte toen haar familie accepteerde dat zij met

haar kinderen bij hen introk. Echt veilig was zij pas nadat de familie met succes had onderhandeld over een scheiding. Een groot probleem daarbij was dat voorkomen moest worden dat de kinderen zouden worden ontvoerd. In de individuele begeleiding van de vrouw was de familie van groot belang. Op een uitnodiging van de hulpverlener aan de familie kwam echter niemand opdagen; een pijnlijk moment. In het gesprek dat volgde, werd duidelijk dat het probleem niet expliciet mocht worden, omdat escalerend geweld tussen clans daarvan het gevolg zou kunnen zijn. Door bij cliënte steeds te informeren wat haar familie ervan vond, werd deze toch bij de behandeling betrokken. Op indirecte manier toonde de familie waardering voor deze aanpak. Er ontstond een samenwerking tussen de familie en de hulpverlener zonder dat zij elkaar spraken. Via cliënte liet de hulpverlener het de familie weten als deze iets kon doen om haar conditie te verbeteren. Omgekeerd bracht cliënte soms ook boodschappen van de familie over.

In een soortgelijke casus speelde nog een ander verschijnsel een rol. Bij sommige gemartelde mensen is het geweld zo indringend geweest, dat het slachtoffer zich psychisch niet los kan maken van de dader. Dat kan tot uiting komen doordat het slachtoffer de hulpverlener als (de) dader gaat ervaren. Een vraag kan als 'ondervraging' ervaren worden. De 'ander' wordt als gevaarlijk ervaren en valt in de beleving samen met de dader. Ook is het mogelijk dat de dader zich in het hoofd van zijn slachtoffer genesteld lijkt te hebben. Hij levert dan tijdens de gesprekken commentaar op het contact met de hulpverlener, bijvoorbeeld door aan te geven dat het slachtoffer iets niet mag vertellen. Dit kan beleefd worden als een vage notie, maar soms horen mensen echt de stem van de dader. Het is van belang zich te realiseren dat dit soort verschijnselen zich voor kan doen. Het maakt bepaalde reacties van cliënten (wegblijven, geen antwoord geven of schijnbaar niet de waarheid spreken) soms begrijpelijk.

Eerdere traumatische ervaringen

Soms is het huiselijk geweld nauw gerelateerd aan traumatische ervaringen in het land van herkomst: mensen hebben zoveel geweld meegemaakt dat hun idee over wat toelaatbaar is, afwijkt of zij laten zich (door langdurige martelingen, vernederingen en gevangenschap) makkelijk in een slachtofferpositie manipuleren. Soms spelen symptomen van posttraumatische stressstoornis een rol, zoals een hoog stressniveau, herbelevingen van traumatische ervaringen, gevoelens van irritatie en geen beheersing van agressie.

Ik wil helemaal niet slaan, als ze me maar met rust kunnen laten. Ik voel me heel schuldig. Ik zie dat ze bang voor me zijn.

Het gejengel van de kinderen bracht bij deze man herbelevingen van traumatische ervaringen teweeg die hij op de vlucht had meegemaakt. In de behandeling werd hij zich van dit verband bewust. Hij leerde om op tijd weg te gaan en op andere momenten positieve dingen te doen met zijn kinderen.

Ze vraagt steeds om een baby. Ik wil dat niet, ik kan het niet. Ze moet ophouden dat te vragen.

De man die dit vertelt, is verkracht en kan geen seksueel contact verdragen omdat hij dan angstaanjagende herbelevingen krijgt. Het is

voor hem ondenkbaar dit aan zijn vrouw te vertellen. Zij begrijpt dus niet waarom hij haar afwijst en 'zeurt hem aan zijn kop'. Hij slaat haar om haar op afstand te houden en vermijdt daardoor de ondragelijke herbelevingen. De man kreeg het advies zijn vrouw duidelijk te maken dat het niet haar schuld was. Dat gaf enige ruimte, zijn vrouw raakte geïnteresseerd in de behandeling en kreeg hoop dat haar wensen op een later tijdstip vervuld zouden kunnen worden.

Opeenstapeling

Huiselijk geweld houdt de klachten in stand. Er ontstaat een vicieuze cirkel waarin de gevolgen van geweld weer nieuw geweld uitlokken. Indien dit probleem niet wordt onderkend, is behandeling van de gevolgen van traumatische ervaringen niet productief.

Ze weet niet wat ik hier allemaal heb meegemaakt, ze begrijpt niet hoe weinig geld we hebben en dat we niet in de problemen moeten komen.

Dit zegt een man over zijn jonge vrouw die na jarenlang verblijf in een kamp met haar vijfjarige zoontje op een kleine bovenwoning zit en haar moeder dagelijks wil bellen.

Soms gaat het om aanpassingsproblemen of om pedagogische onmacht. De context van de familie is weg. Het valt niet mee om in een onoverzichtelijke, onbekende omgeving, na gedwongen migratie, een jonge ouder te moeten zijn, vooral niet na angstige situaties van oorlog en burgeroorlog. Het gaat meestal om een opeenstapeling van factoren die deels met de persoon en deels met de situatie te maken hebben. Een relatiegesprek en wat adviezen kunnen in dit soort situaties al voor een wereld van verschil zorgen.

Over een gezin met veel kinderen bestaat tussen de betrokken instellingen verschil van inzicht over (de ernst van) de problemen. Er is een veelheid van problemen en meerdere gezinsleden zijn getraumatiseerd. De moeder is uitgeput, ze kan het leven in het asielzoekerscentrum niet aan, ze kan de kinderen niet aan. Die lopen maar wat rond, ze worden niet begrensd. Ze worden, al dan niet hard, geslagen en pedagogisch verwaarloosd. De asielprocedure is moeizaam en weinig hoopvol. Er zijn voortdurend, al dan niet ernstige, conflicten met andere ouders en kinderen. Zeven organisaties zijn erbij betrokken die ieder voor zich het probleem niet kunnen behappen (te arbeidsintensief, de problematiek heeft veel aspecten, geen van de instellingen heeft op elk gebied voldoende expertise). De praktische mogelijkheden zijn uitermate beperkt. Het gezin – en daarmee het probleem – wordt overgeplaatst naar een ander asielzoekerscentrum. Daar kan de volgende ploeg hulpverleners opnieuw beginnen, maar waarschijnlijk niet veel doen, omdat ook dit azc binnenkort gaat sluiten en het gezin opnieuw overgeplaatst zal worden.

Meestal gaat het bij vluchtelingen meer dan gebruikelijk is om complexe problematiek, waarbij zoveel factoren een rol spelen dat er geen overzicht ontstaat. Complex staat dan ook voor moeilijk voor de hulpverlener en dat leidt in sommige gevallen tot niets doen. Vaak is samenwerking tussen verschillende instanties noodzakelijk en ook dat is voor hulpverleners soms onoverkomelijk.

Krachten benutten

In de hulpverlening aan slachtoffers van huiselijk geweld kunnen

hulpverleners voor dilemma's komen te staan.

Iedereen wist dat ik vreselijk mishandeld werd. Ik heb het verteld tegen een psychiater waar ik naar toe moest. Na het gesprek ging hij het met mijn vader bespreken en kreeg ik thuis een pak slaag. Daarna heb ik het altijd ontkend.

Het is het verhaal van een inmiddels volwassen cliënt. Wanneer doe je er goed aan een zaak aan de kaak te stellen? En als je eraan begint, heb je dan de mogelijkheden om het ook tot een goed einde te brengen? Steunen je collega's je als je het niet meer weet? Krijg je voldoende tijd? Is het niet te gevaarlijk voor de vrouw om te vluchten? Wanneer grijp je in als een kind geslagen wordt? Binnen een team kan daarover heel verschillend gedacht worden.

Soms, na weer een bericht in de krant over een vrouw of een kind dat vermoord is en over hulpverlening die niets gedaan heeft, vraag ik me wel eens af of het publiek, de zorgverzekeraar en de politiek wel begrijpen wat het kost aan tijd en inzet om mensen die zo in de problemen zitten te helpen.

Hulpverlenende instellingen, politie en justitie hebben de laatste jaren meer aandacht voor huiselijk geweld. Op internationaal, Europees en nationaal niveau wordt een hoge prevalentie gemeld. Bij ruim de helft van de mensen die er iets tegen deden, stopten de geweldsvoorvallen. Het gaat dus om veel mensen en het is kennelijk de moeite waard er iets tegen te doen.

Getraumatiseerde vluchtelingen hebben meestal niet veel kunnen uitrichten tegen het geweld waar ze mee geconfronteerd zijn. Wij kunnen hen wel helpen hun krachten te benutten om het geweld in hun directe omgeving te bestrijden. Juist door hun achtergrond zijn zij vaak zeer gemotiveerd om hieraan te werken.

Ans Poen is sociaal-psychiatisch verpleegkundige bij Centrum '45 / De Vonk in Amsterdam en redactielid van Phaxx.